

Reflectii (Utopice) de Duminica Seara pe Tema Societatii Civile Active

Sebastian BUHAI

In articolul precedent al acestei rubrici si in ecurile primite ulterior se vorbea despre stat versus societate, despre relatia anormala dintre aceste doua entitati in cazul Romaniei.

Intre altele statul era acuzat de lipsa de bun simt, de lipsa de personalitate, de lipsa de activitate, de lipsa de interes, de lipsa de legitimitate, de multe alte lipsuri... Se spunea, inter alia, ca acei care ajung sa ne reprezinte devin toti la fel, guvernati doar de interese personale si uitand rolul lor de reprezentanti ai societatii, de promotori si garantii ai intereselor societatii-- care pana la urma i-a votat reprezentanti.

Pentru ca e destul de greu sa vezi lucrurile diferit (altfel spus, putini vad situatia si altfel), am sa ma transform eu in "devil's advocate" pentru moment, incercand sa atrag atentia asupra rolului nedisputat al societatii in influentarea continua a activitatii colectivului de reprezentanti, in verificarea constanta a faptului ca reprezentantii societatii nu isi uita rolul, in asigurarea relatiei normale stat-societate.

Se uita faptul ca statul poate "aluneca" din postura in care a fost initial investit, in alte directii, tocmai pentru ca i se da ocazia, pentru ca nu i se cere socoteala la timp, pentru ca societatea nu isi asuma responsabilitatea pe care ar trebui sa si-o asume. Acel contract social pe care il facem cu statul este in mod evident un contract incomplet, niciodata nu vei putea stipula intr-un contract reguli pentru orice situatie ivita, pentru orice deviatie aparuta si deci o monitorizare continua a indeplinirii clauzelor contractuale de catre partea care ofera contractul este mai mult decat necesara.

Pe scurt, teza mea este ca in Romania (si nu doar in Romania, de fapt, dar in Romania - acest dezinteres popular atinge cote alarmante) avem o societate majoritar dezinteresata, pasiva, indiferenta, iresponsabila. O societate somnolenta care critica de cate ori se trezeste, dar se trezeste cam rar si pentru perioade scurte de timp (dovada a faptului ca si acum "tranzitam" sau la modul super-optimist, ne indreptam spre iesirea din tranzitie, in timp ce altii au avut timp chiar de performanta de partea cealalta a tranzitiei). Exista la noi putini indivizi/grupuri care doresc sa fie informati/informate, care vor sa verifice ca statul isi asuma calitatea de stat, care trag semnale de alarma cand e necesar, iar initiativele lor au de obicei prea putine ecouri pentru a activa o societate care se complace in stadiul de leguma de multa vreme.

Solutia (utopica) care ar putea fi implementata pentru redresarea acestei situatii si deci "activarea" societatii, ar fi una dintre urmatoarele doua alternative:

a. impartirea societatii in cei care sunt interesati si vor sa ia parte la procesul de decizie, alegand si monitorizand reprezentantii societatii, indivizi care vor avea DREPTURI de vot in alegerea reprezentantilor, de critica deschisa si protest la adresa prestatiei acestora etc, si OBLIGATII de informare asupra starii societatii si a problemelor acesteia, de monitorizare si evaluare a activitatii la nivel decizional; si restul societatii, care se declara in mod voluntar absolut neinteresati in ceea ce priveste "mersul societatii" si prin aceasta renunta la dreptul de vot si protest etc, dar si la obligatia de monitorizare, evaluare si informare constanta, deci nu mai platesc acest cost practic;

b. solutie care a mai fost in fond practicata, intr-o anumita forma, chiar la aparitia democratiei reprezentative in vechea Atena, dupa cum se va vedea la finalul acestui articol: impunerea (de jure) a obligativitatii participarii active a fiecarui individ la procesul decizional la nivel de societate

In afara de anarhisti, care resping rolul reprezentivitatii sub orice forma si deci rolul formatiunii statale in particular, simpatizantii oricarui alt curent politico-filozofic vad utilitatea existentei unui asemenea mecanism de reprezentare la nivel de societate. Astazi nu ma voi lega catusi de putin de vreuna din teoriile care caracterizeaza anarhismul, aceasta intreprindere necesitand singura un intreg capitol, doar pentru o scurta descriere. Mai mult, ma voi limita doar la cazul democratiei reprezentative, acesta fiind cazul "interesant", aplicandu-se la noi si in general (vorbind de democratia "formala" si nu de implementarea ei sub o eventuala alta forma etc), de altfel.

Trivial, specificul unei democratii reprezentative consta in faptul ca un grup restrans de cetateni are mandat de decizie, temporar, la nivel societal pentru toti ceilalti membri ai societatii respective. Privita dintr-un anumit unghi, aceasta este o situatie foarte comoda pentru cetateanul "tipic"; acesta nu trebuie sa-si bata personal capul cu treburile politice, planificari economice, strategie nationala, el doar delegand responsabilitatea pentru bunul mers al tarii si prin urmare si pentru o buna parte din bunastarea sa personala (in masura in care aceasta este determinata de regulile de functionare a societatii) reprezentantilor politici, cetateni "atipici" in contextul de fata. Privita dintr-un alt unghi, situatia are de-a face cu o cantitate incredibila de incredere pe care majoritatea societatii binevoieste sa le-o acorde de fiecare data noilor sai reprezentanti (mult dincolo de clauzele contractuale).

Din multele argumente care ar putea fi date aici, am ales pentru exemplificare o descriere informala si comica a rolului reprezentantilor politici, facuta de un Laureat al Premiului Nobel in economie, Milton Friedman, intr-un interviu pentru canalul de stiri Fox News. Dupa Friedman exista 4 si doar 4 feluri in care poti sa cheltuiesti bani.

i) Intai, poti sa cheltuiesti banii tai pentru tine; cand faci asta evident esti foarte atent cu ceea ce cheltuiesti si cu ceea ce cumperi, cu motivarea preferintei pentru un anumit produs fata de un altul, cu gasirea celui mai bun raport calitate/preț, s.a.m.d., pentru ca vrei sa ai profit maxim din banii tai.

ii) In al doilea rand, poti sa cheltuiesti banii tai pentru altcineva. Ia de exemplu cazul in care decizi sa cumperi un cadou cu ocazia unei onomastici. Ei bine, in acest caz nu vei fi extrem de atent in privinta cadoului propriu-zis, dar vei fi foarte atent la costul acestuia.

iii) In al treilea rand, poti sa cheltuiesti banii altcuiva pentru tine. Evident, in acest caz nu te vei da la o parte de la a alege cea mai buna cina posibila intr-un restaurant de lux, de exemplu.

iv) Si in fine, ultima posibilitate este de a cheltui banii altcuiva, pentru altcineva. In acest caz nu te intereseaza atat de mult nici cat costa produsul, nici calitatea produsului, din moment ce nu implica direct utilitatea ta. Acest al patrulea mod de a cheltui banii este exact modul in care opereaza un guvern, spune Friedman.

Asadar guvernul este un agent contractat de (majoritatea indivizilor din) societate pentru a asigura bunul mers al societatii, pentru a presta servicii necesare acestei societati. Contractul nu este niciodata permanent intr-o democratie reprezentativa tocmai pentru a permite evaluarea prestatiei reprezentantilor societatii la nivelul prevazut in contractul cu societatea si sanctionarea/rasplatirea lor in functie de aceasta evaluare. Teoretic mecanismul ar trebui sa functioneze in felul urmator: de fiecare data cu prilejul noilor alegeri cetateanul aproba sau sanctioneaza activitatea vechilor reprezentanti, pe care evident a urmarit-o cu mare atentie si interes; prin implicatie, cetateanul alege sa contracteze cu vechii reprezentanti un nou mandat de reprezentare sau, alternativ, alege sa ii inlocuiasca cu altii care ii prezinta un program de guvernare mai pe placul sau. In plus, o democratie reprezentativa permite protestul direct si imediat, de fiecare data cand societatea (parte a societatii) nu este multumita de prestatia reprezentantilor ei, chiar daca contractul e inca in desfasurare. E logic, prin urmare, ca reprezentantii societatii sa isi dea tot interesul pentru a-si multumi electoratul si pentru a nu fi criticati si aruncati la groapa de gunoi a istoriei ca reprezentanti incapabili (reputatia conteaza sau ar trebui sa conteze- la noi da si nu- mai ales daca e un joc repetat, cu vechi reprezentanti candidand din nou, in viitor, pentru functii de reprezentare).

Reprezentantii politici pot fi vazuti asadar ca cetateni care semneaza un contract temporar de prestare de servicii la nivel decizional cu restul societatii.

Singurul lucru la care ma voi opri astazi, dincolo de mii de alte teme care ar putea fi discutate in continuare, este tocmai faptul ca societatea civila, societatea "tipica", trebuie sa ramana informata si vigilenta, daca doreste ca mecanismul teoretic de mai sus sa se concretizeze in mod practic. Daca doreste ca guvernul, care nu are un interes "direct" de a satisface societatea oferind cel mai bun serviciu la cel mai bun pret (vezi comentariul lui Friedman mai sus), sa fie constrans si ghidat in a satisface aceasta dorinta prin gestionarea corecta a resurselor pe care societatea i le pune la dispozitie (a se intelege aici ca e vorba de mult mai mult decat resurse pecuniare pur si simplu). Societatea civila trebuie sa fie deci ACTIVA in orice moment, sa ceara raspunsuri atunci cand deciziile nu sunt clare, sa protesteze atunci cand deciziile sunt gresite, sa controleze in ce masura reprezentantii alesi respecta clauzele contractuale cu societatea si in ce masura serviciile prestate de acestia se ridica la nivelul asteptat.

Cum se aplica toata vorbaria anterioara societatii civile din Romania? Sa nu ma intelegeti gresit: exista indivizi si grupari, am chiar eu cunostinte in Romania, care stiu exact ce se intampla si ce ar trebui sa se intample pe scena politica (si de decizie la nivel societal, in general) romaneasca, oameni fara o pregatire specifica, dar capabili sa starneasca invidia unor analisti politici "cu vechime". Acesti oameni iti vor spune: uite asta merge bine si asta merge prost, asta s-a facut cum s-a promis si asta deloc, asta ar trebui facut neaparat in viitor, in astia nu se poate sa mai avem incredere, acestia au fost constransi sa se comporte astfel dar intentiile lor au fost excelente, etc, cu argumente logice, fapte, concluzii. Acesti oameni vor putea sta de vorba cu oricine pe teme esentiale a reprezentarii democratice a societatii, ei vor fi aceia care vor protesta primii cand legile si drepturile lor vor fi incalcate, acesti oameni nu vor pretexta niciodata "pe mine politica ma lasa rece, nu sunt interesat absolut deloc de ceea ce se petrece in politica, lasa-i sa faca ce vor, toti sunt oricum la fel".

Din pacate acesti membri ai societatii civile descrisi mai sus sunt niste raritati: majoritatea societatii civile refuza sa urmareasca evenimentele politice si sa fie la curent cu prestatia reprezentantilor sai, cu prioritatile nationale, cu strategiile adoptate in acest sens, s.a.m.d. Cei mai multi dintre conationalii celor putini informati si interesati se trezesc din timp in timp, descopera ca societatea se afla intr-o situatie de criza, ii injura pe reprezentanti, uitand ca ei i-au ales, si se culca din nou pe-o ureche. Intre timp mai si voteaza cum ii taie capul (sau cum li se cere) cand li se cere sa voteze, nefiind informati absolut deloc, asta daca totusi voteaza (abstenteismul electoral este una dintre problemele cheie cu care este confruntata democratiile reprezentative). Mare parte dintre ei nu considera ca votul lor ar putea schimba ceva in bine, deci nu are rost sa voteze, ceea ce, la nivel agregat, duce tocmai la indeplinirea profetiei initiale ca nu se va schimba nimic (este o asa-numita "self-fulfilling prophecy"). Nu are de-a face neaparat cu anumite categorii sociale sau intelectuale; un exemplu: am intalnit cadre didactice din Romania care nu realizasera ca s-a schimbat Ministrul Educatiei si Cercetarii o data cu schimbarea restului guvernului, de fapt nici macar nu erau interesate in ce se intampla la nivelul institutiei care pana la urma decide tot ce se intampla in domeniul ocupational respectiv, dar injurau si amenintau toti ministrii educatiei de la inceputurile inceputurilor si pana in prezent, pentru salarii mici, lipsa de profesionalism etc. --si nu cred ca exemplul acesta e neaparat extrem. In paranteza fie spus, mass-media are desigur un rol extrem de important in informarea cetateanului tipic, in a-l mentine la curent cu ceea ce se intampla si ceea ce omul nostru ar trebui sa judece cu toata atentia (in ce masura mass-media isi indeplineste aceasta menire si cat este de eficace in aceasta privinta, e deja o alta discutie). Problema aici este ca exista o masa critica de oameni (in continua expansiune de fapt, dezinteresul este contagios; in plus gregaritatea romanilor e proverbiala) care voluntar se declara neinteresati in ceea ce se intampla la nivel de reprezentare sociala, in politici decizionale, in ceea ce i se "pregateste" societatii, si implicit lor, ca indivizi facand parte din societate, in materie de strategie pe urmatoarea perioada (pe timp scurt, mediu sau lung, prea putin important aici). Cu toate acestea acesti oameni influenteaza alegerea si prestatia grupului de reprezentanti prin rezistenta lor la informare si prin pasivitatea lor cronica. Ori dupa mine (si dupa altii) este o aberatie a timpurilor moderne sa mentii o democratie in care si cei care nu au fost niciodata informati, interesati, care nu-si pot motiva optiunea in nici un fel sau care refuza sa-si exercite optiunea pe motivul dezinteresului, plictisului, lehamitei, s.a.m.d. (deci care nu isi respecta OBLIGATIILE sociale), sa aiba DREPTURI egale cu ale celor interesati si motivati, in alegerea, consultarea, verificarea, schimbarea, reprezentantilor

societali. Aici nu e vorba absolut deloc de a discrimina pe anumite criterii exogene sau endogene (sex, rasa, etnie, avere, capacitate intelectuala, etc), ci de a diferentia chiar in baza interesului pentru mecanismul de functionare al societatii din care faci parte: a alege informat reprezentantii societatii, a-i verifica inainte de a le acorda votul de incredere, a-i tine sub observatie pe timpul mandatului acordat. Prin mentinerea celor dezinteresati in grupul celor care decid sau au influenta in procesul decizional, in fond soarta intregii societati este periclitata. Deci prima solutie care s-ar impune a fi discutata ar fi o diferentiere a societatii, pe baza absolut voluntara, a celor care vor sa participe si a celor care nu sunt interesati. Acesta ar fi un proces dinamic, oricine dintr-un grup poate trece in celalalt grup si viceversa, nu se va alege o data si pentru totdeauna, ciclul fiind exact perioada temporara de reprezentare la nivel societal, deci dupa sustinerea noilor alegeri. Avantajele ar fi pentru ambele grupuri: primii si-ar putea promova doleantele prin politici la nivel social fara a fi incomodati de marea masa a celorlalti (majoritatea care ar decide ar fi constituita doar din oameni interesati si care stiu ce vor), ceilalti si-ar duce viata linistit mai departe, scapati de orice obligatii (deci reducand costul satisfacerii acestor obligatii) in ceea ce priveste bunul mers al societatii si, cunoscandu-se ca apartinand celor neinteresati si care niciodata nu ar alege mai bine decat ceilalti, fiind siguri ca primii vor monitoriza perfect reprezentantii care au mandat de decizie, si astfel totul ar functiona impecabil, cel putin la prima vedere.

Solutia de mai sus este evident utopica: lumea ar renunta la obligatii oricand, dar niciodata la drepturi -- istoria ne invata ca societatea in general s-a luptat pentru a castiga mai multe si mai multe drepturi si niciodata nu a pus in discutie problema renuntarii la unele din acestea. Sa discutam asadar o alta solutie. La prima vedere si aceasta pare utopica, cu diferenta totusi ca a fost practicata chiar la inceputurile democratiei reprezentative si ca este practicata, oarecum, in contextul unor sisteme juridice. Dar sa vedem despre ce e vorba. In timpul luptei pentru putere din antica Atena, rezultata in urma dizolvării regimului tiranic din Atena prin interventia armatei spartane, unul dintre aristocratii influenti, Cleisthenes, s-a alaturat multimei, impotriva unui grup de alti aristocrati care ar fi dorit instaurarea oligarhiei. Cleisthenes si multimea sustinatoare au castigat in aceasta disputa iar rezultatul s-a facut vizibil in curand: intre 508 si 507 i.e.n. au fost implementate o serie de reforme care au transformat Atena intr-o "democratie". Intre altele, "polis-ul" atenian a fost divizat de catre Cleisthenes si oamenii sai in entitati geografice numite "demes" iar reprezentanti din fiecare asemenea cartier (numarul reprezentantilor era stabilit in functie de populatia "demei" respective) formau "Consiliul celor 500", grupare cu mandat de decizie politica pentru Atena. Sunt fapte istorice cunoscute de toata lumea, pana aici. Cu toate acestea, mai putin cunoscut sau probabil, ignorat de obicei, este faptul ca acesti reprezentanti trimisi in Consiliu de fiecare asemenea dema nu erau alesi printr-un sistem electoral, erau pur si simplu decisi prin tragere la sorti. Asta inseamna ca toti cetatenii (in Atena acelui timp doar barbatii la cel putin 18 ani erau considerati "cetateni" pentru acest scop) trebuia sa fie pregatiti sa reprezinte "dema" lor la nivelul Atenei, sa participe in procesul decizional la nivel de societate, cu alte cuvinte. Era o obligatie cunoscuta si asumata de toti cetatenii Atenei, fara exceptie. Nimeni nu se putea sustrage decat probabil daca era dovedit, dupa ce a fost ales, incapabil sa-si exercite aceasta calitate (din pacate nu stiu in ce masura sustragerea era pedepsita si alte amanunte, dar banuiesc ca regula trebuia oarecum garantata prin atasarea unei pedepse relevante in cazul non-conformarii). Un sistem asemanator este aplicat in timpuri moderne in sistemele juridice unde procesul este cu jurati (exista o diferenta in rolul exact al juratilor de la sistem la sistem, in unele cazuri ei doar stabilesc faptele si judecatorul stabileste aplicarea legii, in altele juratii sunt implicati si in stabilirea definitiva a verdictului, etc; procesul cu jurati este prezent atat in sistemele juridice din tari bazate pe codul de drept comun (i.e. common law systems, ex. Statele Unite, Anglia, Noua Zeelanda, etc) dar si in unele cazuri din tari bazate pe codul de drept civil (i.e. civil law system, ex. Franta, Romania, etc)). Selectarea juratilor difera si ea intre tari, dar in majoritatea sistemelor care folosesc jurati, acestia sunt alesi arbitrar din cadrul populatiei adulte inregistrate ca locuind in districtul curtii unde se va desfasura judecata. Singurul test care testeaza capacitatea juratilor arbitrar alesi de a judeca si cunostinte de baza ale sistemului juridic la care sunt supusi si in urma caruia pot fi "respinsi" din corpul de jurati este asa-numitul "voir dir" (in sistemele bazate pe codul de drept comun). Juratii alesi sunt exceptati in diferite cazuri, dar de fiecare data motivul trebuie sa fie clar (juratul are el insusi o ocupatie din sfera judiciarului- judecator, procuror, etc. , sau este incapabil momentan sa fie prezent, etc).

Un asemenea sistem in care cel putin o parte a legislativului (de ce nu o a 3-a camera legislativa, un asa-numit "sector popular"), daca nu executivul (ar fi unele obiectii logice pentru a impune acest sistem la nivel de guvern, dar nu e momentul sa intram acum in detalii) , ar fi ales pe baza complet arbitrara, prin tragere la sorti, dintre cetatenii cu drept de vot-- si acestia ar trebui sa fie oricand pregatiti sa indeplineasca aceasta sarcina (daca nu sunt motive obiective pentru a nu activa ca

reprezentant la data alegerii, s-ar aplica o masura punitiva adecvata)-- ar crea in randul societatii un interes pentru informare si monitorizare constanta a problemelor societale, a prestatiei reprezentantilor anterior, etc. In plus legitimitatea corpului legislativ ar creste din moment ce acest grup ar fi ales complet arbitrar, prin tragere la sorti. Din pacate nici asta nu se va intampla la noi daca nu pentru zeci de alte motive, cel putin pentru faptul ca o asemenea regula ar trebui intai aprobata prin sistemul existent. Or, am intuitia ca daca o asemenea lege ar fi in discutie, pentru prima data intreaga societate de somnolenti se va trezi si va protesta prompt si la unison cum ca asa ceva este inacceptabil, ca nu va fi tolerat, ca ei niciodata nu vor fi de acord cu impunerea unor astfel de obligatii... Poate ca am gasit totusi un mod sa-i trezim pe toti, nu-i asa? In orice caz astept sa ma aprobati sau sa ma contraziceti.

Sebi Buhai, 06-03-05